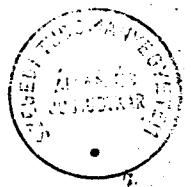

Va-4

A

MINISZTERI FELELŐSSÉG

EREDETE

AZ EURÓPAI ALKOTMÁNYTÖRTÉNELEMBEN.

SCHVARCZ GYULA

I. TAGTÓL.

(Olvastatott a m. t. Akadémia II. osztályának deczember 4-iki ülésén.)

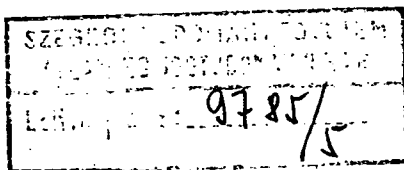
SZEKELY FERENCZ MUSEUM	
MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA	
Lelt. naptó: 6686	Lsz.:
956.12.51	csopart:
	SZEM.

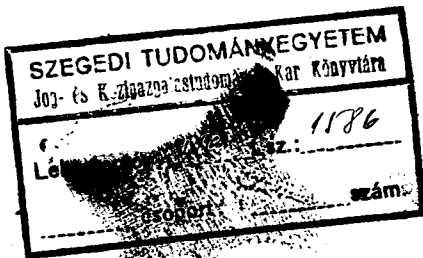
BUDAPEST, 1883.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

Budapest, 1883. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

A miniszteri felelősség eredete az európai alkotmánytörténelemben.

Tisztán áll előttünk azon fejlődés menete, melyet a miniszteri felelősség államjogi elvének érvényesülése Anglia alkotmányos joggyakorlatában mutat, kezdve a Hanover-ház trónraléptétől le egész a mai napig. Szemben e fejlődés tüneteivel alig juthat ma már egyéb munkarész az államtudománynak, mint földolgozni a tanulságokat. Ámde midőn az államtudomány ebben fáradozik, nem utasíthatja el magától az alkotmánytörténelem visszatekintő igényeit: lehetetlen beható buvárlat tárgyává nem tennie azon történelmi előzményeket is, melyek, — bár nem állanak szerves egybefüggésben a modern miniszteri felelősség alkotmányjogi mozzanataival, — közelebből szemügyre véve, ezeknek mégis figyelemreméltó előjátékát képezik, — egymástól vajmi távulfekvő államok alkotmánytörténelmében.

A miniszteri felelősség ezen alkotmánytörténelmi előzményeinek törvényhozási nyomairól óhajtok most én a mélyen tisztelt Akadémia előtt szólni: nemcsak azért, mert készletve érzem magamat egy igen t. tagtársunknak, Ladányi Gedeonnak itt fölolvastott rokontárgyú értekezésére megjegyzéseket tenni: de, és leginkább azért, mert még mindig nem látom e tárgyat az európai szakirodalomban kellően fölszerelt adatkészlet alapján megvilágítva, — sőt egyenesen azt tapasztalom, hogy az európai alkotmánytörténelem hangadó buvárai éppen azon államnak, mely bennünket legközelebből érdekel, éppen hazánknak, Magyarországnak, mulasztották el kijuttatni azon elismerés osztályrészét, mely a modern alkotmányos monarchia alapeszméjének irányában úttörő középkori

államokat megilleti. Pedig az Arany Bulla 1231-diki kiadásának 3-dik pontja, mely az országgyűlésnek döntő befolyást biztosít a rosszul kormányzó nádornak elbocsáttatására, — III. András 1298: 23. törvényzikke, mely a király fontosabb országlási actusainak érvényességét választott tanácsosainak beleegyezésétől teszi föltételelessé, — a Mária királynő fogsága idején, Budán tartott 1386-diki gyűlés határozata, mely míg egyfelől a királyi felséget tanácsosai tanácsának követésére kötelezi, addig másrésről a rosz tanácsadót kizáratni rendeli a király tanácsából, — II. Ulászló 1507: 5. és 7. törvényzikkei, melyek közül amaz érvénytelennek nyilvánítja a királynak mindazon országlási actusait, a melyeket a Felség a tanács tagjainak és egyéb tanácsosainak tudta nélkül végezne, emez meg följogosítja az ország rendeit megbüntetni mind személyében, mind vagyonában az oly tanácsost, a ki a királyi Felség tanácsában nyilvánosan és vakmerően ezen ország szabadsága, közjava és törvénye ellen bármit is elkövetni megkísérlene, — végre az erdélyi fejedelmek »Conditioi« — pl. Bartsai Ákosé, mely »Ő Nagyságát« arra kötelezi, hogy a »Tanátsoknak« — »megegyezett akaratjok nélkül derekas országos dolgot ne igazgasson,« ¹⁾ hogy »a vármegyéknek főispánokat«, — »fiscalis és egyéb végvárakbeli főkapitányokat és azokban levő minden egyéb derekas tiszteteket« — csak a »Tanáts nagyobb részének egyező tetszéséből« »állasson,« ²⁾ — Kemény János fejedelem conditiója, mely ugyancsak »Ő

¹⁾ Compil. Constit. I, T. 1: Cond. Acacii Bartsai XV.: »Hogy Tanátsokat pleno numero azaz 12 számúakat mindenik Natióból az Ország választván Ő Nagyságával együtt, Ő Nagysága confirmáljon: kik közül ha decedálnának, első közelbik Gyűlésen a megirt mód szerint helybe állassanak, kik is Juramentumokat deponálják az Ország és Fejedelem hűségére ugyan az Ország előtt: kiknek tanátsadásokhoz olly köteles legyen Ő Nagysága, hogy azoknak megegyezett akaratjok nélkül derekas országos dolgot ne igazgasson, Ország Házaiban is főtiszteteket ezek tetszések nélkül ne osszon, azokkal együtt is az Ország articulusa kívül ne, — külömben az Ország semmivé tegye; ha pedig a Tanátsok között Orzágnak törvénye, szabadsága, Decretuma ellen valamelyik lelkiismeret nem tekintvén, veszedelmes és ártalmas tanátsra inditaná Ő Nagyságát, comperta rei veritate kedvezés nélkül afféle tanácsadót praescriptióval és notoriussággal büntessenek meg« stb.

²⁾ U. o. XVI.

Nagyságát« arra kötelezi, hogy »semmi követségeket, valamelyek constálnak, vagy a Hazát, az Országot és a közönséges dolgokat illetik, Tanács nélkül meg ne hallgasson, se első jövedelekkor, se azután el se bocsásson azok nélkül, szállásokra senkit titkon ne jártasson, és azokra való választ Ő Nagysága ne adhasson, se könyörgéseket ne instituáljon a Tanácsoknak tetszése és megegyezett akaratja nélkül,«¹⁾ — vagy az utósó nemzeti fejedelem Apafi Mihály conditiója: »hogy az Ország jövedelmének percipiálására az Orzágnak fő Rendeiből levő Thesaurarius rendeltessék ő Nagyságától és az Országtól, ki is az Ország mindenféle jövedelmének erogálásában mitsoda modalitást kövessen, ugyan most Ő Nagysága az egész Tanács tetszésétől deliberáljon felőle, — ha pedig annak vacantiája történik, mentől hamarabb a Tanácsok egyező értelmekből — mást, — alkalmatost substituáljon«²⁾ — valóban, emlékezetreméltó mozzanatok, melyek a miniszteri felelősség történelmi előjátékának államtudományi buvárait legalább is annyira érdekelhetnék, mint akár Aragoniának, akár Castillának több tekintetben félreértett kora alkotmánytörténelmi mozzanatai.

És mégis mit tapasztalunk?

Azt, hogy ez utóbbiak anyagot és tápot szolgáltatottak és szolgáltatnak még ma is egy egész tüzetes szakirodalomnak: a magyar alkotmánytörténelemnek ama meglepő tüneteit azonban az európai alkotmánytörténelem legkiválóbb buvárai — példa rá Hallam³⁾ — egy szóval sem említik.

¹⁾ Cond. Princ. Joh. Kemény. V.

²⁾ Cond. Apafi. XIX. — A fejedelem tanácsosainak felelősségére vallanak egyébként: Approb. Const. P. II, T. 1, art. 3, 4; Cond. IV, art. 5, 6, 7, és Cond. VI; Approb. Const. P. II, T. 1, art. 7, Cond. VI; T. 3, art. 1; T. 1, art. 3; Cond. IV, art. 5, 6; Cond. XII, art. 7; Cond. XIII, T. 3, art. 1; továbbá Compil. Constit. P. II, T. 1, art. 1, 4, 5, Cond. V, XV; Comp. Constit. P. II, T. 1, 4, 5, Cond. XV; Comp. Const. P. II, T. 1, art. 1, 4, 5, Cond. XV. Mindezekről, úgyszintén az erdélyi fejedelemségben 1630 óta dívott »lectá«-ról, valamint az idevágó szakirodalom viselt dolgairól tüzetesen más alkalommal.

³⁾ Henry Hallam »View of the State of Europe during the Middle Ages« című — különben maradandó becsű — alkotmánytörténelmi művében, túlnyomólag forrástanulmány alapján, ha nem is kimerítőleg, de mindenesetre eléggé tanulságos bőséggel tárgyalja Franciaország, Ara-

Legyen bárhogy, — Európa államtudománya elhanyagolta a magyar alkotmánytörténelemnek mind e tanulságait, — elhanyagolta még azokat is, a melyek európaszerte érthető nyelven, latinúl írvák, és kezdve a XVII. század Schoedelétől, ¹⁾ Pancratius-ától, ²⁾ le egész a jelen század közepéig folytonosan szintén latinúl — többek közt egy Bartalnak claszszikus műve által commentálvák.

Nem is sejtették ők ott Nyugaton, hogy minő kincseket hord magában ez a mi lenézett szegény magyar alkotmánytörténelmünk, — nem is képzelték, hogy e kincsek napvilágra vonatva, mennyire jelentékeny mérvekben járúlhattak volna hozzá az európai államtudomány látkörének kitágításához!

gonia, Castilla, Anglia, Olaszország, Német birodalom stb. államintézményeinek történelmi fejlődését a római birodalom bukásától egész a XVI. századig: Magyarországról azonban csak két alkalommal látja jónak megemlékezni: első ízben Franciaország rovata alatt, midőn föl említi a Vezérek korabeli pusztító hadjáratokat, a hol fölemlíti a toulouisei grófnak Raymond Pousnak, Madarász Henriknek, I. Ottónak fegyvertetteit és az Olaszországon elrendelt szent misét: »Ab Ungarorum nos defendas jaculis!« — és azután a Németbirodalom rovata alatt, hol ismét majdnem kizárólag fegyvertények kapcsában (Várna stb.) említi föl a magyarokat, alkotmányunkról csupán azon nevezetes fölfedezést tevé, hogy az »nagyon kevés eltéréssel azonos volt a góthok és szláv törzsek alkotmányával.« (IV, 54. kv.). Egyebet nem tud Magyarország alkotmányáról mondani: bár jegyzeteiben nemcsak Aeneas Sylviusra, Galeotusra, Spondanusra, de Thuróczyra is hivatkozik. — Lord Byron egy ízben gúnyos czélzást tett Hallamra, a ki nem ismervén föl egy görög nyelven írt modern kísérletben Pindarosnak idézett sorait, ezekben egy tudákos tyrónak soloecismusait vélte fölfedezhetni: »the classic Hallam — much renowned for Greek« — ámde a magyar tudományosság buvárló munkásait méltán még keserűbb érzet foghatja el, ha meggondolják, hogy ugyanazon Hallam, a ki végig olvasta egyik királyunknak Galeotus által latinúl följegyzett »jocose« és »facete dictum«-ait (II, 57, note 2) nem használta föl kifogástalan latin nyelvismereteit egyúttal arra is, hogy Kálmán királyunknak, II. és III. Andrásunknak és II. Ulászlónak szintén latinúl írott törvényeit tudomásúl vegye.

¹⁾ »Disquisitio historico-politica de Regno Hungariae. Strassburg, 1629.

²⁾ »Tractatus politico-historico-juridicus juris publici Regni Hungariae Cassoviae, 1668.

Mi rajtunk a sor, hogy megkíséreljük azon vindicatiót, a melyből velünk együtt tán Nyugat buvárai is okúlhatnak. 1)

Mélyen tisztelt Akadémia!

Nem óhajtom fölölelni azon egész nagy anyagot, a melynek határvonalait — már a dolog természeténél fogva — csak inémti bevezetésemben kénytelen voltam érinteni.

Szándokom a jelen ülésben csak azon kérdéssel foglalkozni, hogy hol, az európai alkotmánytörténelemnek minő pontján mutatkoznak azon legrégebb nyomok, a melyek, ha nem is magának a miniszteri felelősségnek modern értelmében bevégzett alapeszméjére, hát legalább mégis ezen alapeszmének elvitázhatlanul határozott egyes elemeire vullanak?

1) Kétségen kívül jelentékeny érdem illeti meg szintűgy *Hajnik* mint *Ladányi* érdemteljes tagtársaink alkotmánytörténelmi műveit; ezeknek átültetése valamely nyugati irodalomba annyival inkább kívánatos lenne, minthogy az európai modern alkotmánybuvárlat munkásai — bevett szokás szerént — ösztönszerűleg elsöben is oly segédkönyvek után ryúlnak, a melyek élő nyelven irvák. E körülménynek tnajdonítható, hogy Emerich von Krajnernek »Die ursprüngliche Staatsverfassung Ungarns« (Wien, Gerold, 1872.) című epés munkája a külföldön, némely körökben, oly figyelemben részesül, melyet e könyv belértékénél fogva — szemben az általa fölölelt egész idöszakkal — 1382-ig — legkevésbé sem érdemel. Nem lehet hivatásom, hogy azon jellemző kifakadásokra feleljek, a melyek úgyis önmagukat itélik el — ánde arra bátor vagyok figyelmeztetni, hogy Emerich von Krajnernek 759 nagy 8-adrét lapra terjedő alkotmánytörténelmi művében, melyben pedig csakis 1382-ig tárgyalja Magyarország alkotmánytörténelmét, nyoma sem fedezhető föl annak, miszerént csak távulról is sejtette volna III. András királyunk 1298: 23. törvényezikkének horderejét. Az a buvár, a ki egy ily mozzanat iránt nem tanusít érzéket, jártas lehet ugyan a »Lex Baiuvariorum«-ban, melyből tápanyagát oly nagy mérvben kölcsönzi, de nem alkalmas arra, hogy történelmét írja meg egy oly alkotmánynak, mint a minö Magyarország alkotmánya már a XIII. században volt. Minden helyes jogczím nélkül választotta E. v. Krajner Montesquieu szavait (Espr. d. L. XXX, 14.) jelszóúl: nem a modernizálás erőszakát követik el a magyar alkotmány középkori történelmén, a kik *egyebet* is mernek fölismerni ez utóbbiban a *németység hatásánál*. Ép ellenkezöleg, éppen — uti figura docet (III. András 1298: 23.) — éppen ő az, a ki nem látja az erdöt a fától!

Az első eredmény, melyet ez iránybani kutatásaink nyerhetnek, abban tetőzik, hogy tévednek azok, a kik a miniszteri felelősség alapeszméjének elemeit legkorábban Aragoniában vélik föltalálhatni.

Igaz, egész következetes műgonddal látunk e monarchiában a fejedelmi hatalomtelj túlsapongásának korlátozására rendszeres intézményeket kiépítve már oly időben, midőn még Európa egyéb államaiban ez érdemben legfőlebb holmi elszigetelt durva kísérletek történtek.

Nemcsak a képviseleti rendszer kezdeteit találjuk itt már a XII. században, sőt a városok képviseltetését Zurita »Anales de Aragon«-ja szerént már 1133-ban — los procuradores de las ciudades y villas — nemcsak föltűnő éllel látjuk itt már 1205-ben körvonalozva a rendek jogkörét szemben a király felségjogaival: de itt találjuk már a XIII. században mint egy rég gyökeret vert intézményt a *Justiza* vagy *Justicia* intézményét, mely mint ilyen, páratlan a monarchiák történelmében. A *Justiza* kezeibe tette le a király az esküt trónraléptekor az ország törvényeire, szokásjogaira, szabadságaira — *fueros y libertades* — ; ő volt a törvények magyarázatának legfőbb letéteményese, — legfőbb ítélő s egyúttal föllebbezhetlen semmitő bíró; megakaszthatta bármily stadiumban a peres eljárás rendes folyamát, — kiszabadíthatta a börtönből a vádlottakat és saját fogházába szállíthatta azokat, feleletre vonhatta a bírákat; megtorolhatta azon sérelmeket, melyeket a bírák a személyszabadságon ejtettek, vagy ha a vagyonzabadságot veszélyeztették. ¹⁾

Aragonia e legfőbb bírójának jogköre természetesen csak hosszú idők folyamában domborúlt ki oly túlradóvá, mint a minőnek azt Zurita és Blancas festik: ámde a miniszteri felelősség eredetének kérdését egyáltalán nincs jogunk kapcsolatba hozni a *Justiza*-intézmény alkotmánytörténelmi phasisaival. Akár *Huesca* tudós püspökének *Vitalisnak* legyen igaza, a ki

¹⁾ Blancas : *Commentarii Rerum Aragonensium*. 751. s köv. II. — *Fueros de Aragon* f. 60, f. 137. — Zurita : *Anales de Aragon*. II, f. 386. Hsl. ö. Hallam : *View of the state of Europe during the Middle Ages*. I, 387. — Muro y Martínez : *Recopilacion histórico-crítica de la legislacion de España*. Madrid, 1881.

szerént még I. Jakab idejében, tehát a XIII. század közepé táján a Justiza egész jogköre jelentéktelen volt, — akár Zúzitának, a ki már II. Péter korában nagy jelentőségűnek állítja¹⁾ azt: ez tárgyunkra, a jelenleg előttiünk forgó kérdésre teljesen mindegy. Bennünket csak egy figyelemre méltó bevégzett alkotmánytörténelmi tény tájékoztathat: azon tény, hogy nem fekszik eddigelé semmi határozott nyoma annak, miszerén a Justiza jogköre fejlődésének bármely phasisában is alkotmányjogilag behelyezett politikai tanácsosa lett volna Aragonia királyának. Valljuk be, a Justiza nem csak bíró, de a király tanácsosa is volt, de csak *vitás* kérdésekben.²⁾ A mi tisztet ő államjogi ügyekben végezni, jogot gyakorolni jogosítva volt: erre ő nem mint a király politikai tanácsosa volt illetékes, hanem mint őre az alkotmánynak és a törvénynek. Jogában, sőt tisztében állott fölvigyázni a király magaviseletére a törvényszerűség szempontjából, — jogában, sőt tisztében állott megvizsgálni a király minden egyes rendeletét a törvényszerűség szempontjából, órást tenni a törvénybeütköző rendeletek végrehajtása ellen ugyancsak a *törvényszerűség* szempontjából, — kizárhatta a király egyik vagy másik tanácsosát a királyi tanácsból, eltilthatta őket az ügyek vitelétől, feleletre is vonhatta őket: de megint csak is a *törvényszerűség* szempontjából.³⁾

És a mi a legfőbb: jogában, sőt tisztében állott mint illetékes bíró ítéletet mondani mindazon vitás államjogi kérdésekben meg illetékességi és egyéb természetű összeütközésekben, a melyek király és nemzet, király és rendek közt fölmerültek. »Ne quid autem damni detrimentive leges aut libertates nostrae patientur, *judez quidam medius esto*, ad quem a Rege provocare, si aliquem laeserit, injuriasque arcere, si quas forsan Reipublicae intulerit, jus, fasque esto.« Így szólott *Soprarbe* törvényé: és hogy ez nem csupán írott malaszt maradt: erről tanuskodik Blancas, a ki Saragossa szülötte és tiz

¹⁾ Blancas u. o. 722. — Zurita: i. m. I, f. 102. — Hsl. ö. Muro y Martinez i. m. és a »Cabinet Cyclop.«-nak, »History of Spain and Portugal« című, szakavatott tollból eredő, számos új adatot tartalmazó cikkével.

²⁾ Blancas: i. m. 748. b.

³⁾ Blancas: i. m. 747—755. — Zurita: i. m. i. h.

éven át a források teljes birtokában, Aragonia hivatalos történetírója volt. ¹⁾

Ily természetű volt az aragoniai Justiza jogköre, — vajon szabad-e? vajon államtudományilag helyes-e ezen jogkörből a miniszteri felelősség alapeszméjének csiráira következtetni?

Az én nézetem szerint a miniszteri felelősség alapeszméjének elemeit csak oly alkotmányfejlődésben lehet sikerrel nyomozgatni, a mely magában foglalja akár explicite, akár implicite — legalább egyikét e két föltételnek :

1) hogy az uralkodó személyes uralmat — autarchiát, régime personnel — ne gyakoroljon, hanem érvényesen országlási actust csakis tanácsosainak beleegyezésével végezhesen,

és 2) hogy e tanácsosokat a törvényhozótestület felelőségre vonhassa, még pedig ne csak legalis, juristikus felelőségre vonhassa, de politikai felelőségre is, vagyis hogy a törvényhozó testületnek felelősek legyenek a tanácsosok nemcsak a törvényszerűség, de a közérdek, a czélszerűség szempontjából is.

Mindkét föltétel hiányzott Aragonia alkotmányából.

Aragonia királyának felségjogai nagyon szűk korlátok közé voltak szorítva ugyan: ámde azon jogkört, melyet neki az alkotmány, — a törvények és fuerók főnhagytak, ezen felségi jogkört Aragonia királyai mindenha személyes uralom alapján gyakorolták. ²⁾

Hogy ez így volt: ezt misem helyezi jobb világításba, mint éppen a Justiza intézménye. Nem a király tanácsosairól vagyon szó *Soprarbe* törvényében, hanem magáról a királyról. Úgy, de hogy állíthatta volna oda Aragonia alkotmánya a Justizát bírónak király és rendek közé, ha ezen alkotmány már

¹⁾ Blancas : i. m. i. h. — Blancas idézett latin művén kívül, két más államjogi és egyúttal történelmi munkával is gazdagította a spanyol alkotmánytörténelmi irodalmat («Coronaciones de los Reyes» és »*Modo de proceder en Cortes*»), melyeknek jelentékeny értékéről Prescott óta (H. Ferd. Isab. 36. l.) teljes elismeréssel nyilatkozik a nem-spanyol szakirodalom is.

²⁾ Ez az, a mit Hallam (i. m. i. h.) nem domborít ki eléggé: holtott ez bevégzett tény, a melynek constatalása sajnós fogalomzavarnak vehette volna elejét.

azon elvnek hódol vala, a melyből a miniszteri felelősség kezdetei angol földön kicsiráztak, — azon elvnek, »that the King cannot do wrong« ?

Ezen elvet Aragonia alkotmányfejlődése egyszerűleg nem ismeri.

Végig mehetnek Önök valamennyi »fuerón« és »observancian« : azt hogy Aragonia alkotmánya a király országlási actusainak érvényességét tanácsosainak beleegyezésétől tette volna valaha föltételessé : ezt nem fogják azokból kiolvashatni soha.

Igen, Aragonia királyának országlási actusait szabályozták a törvények, korlátolták a fuerok ; volt oly testület is, a melynek tanácsa és beleegyezése nélkül a király nem vethetett ki adót, nem hirdethetett ki, nem törölhetett el törvényt, nem kezdeményezhetett egyáltalán nagyobb fontosságú dolgokat : ánde e testület nem egy királyi tanács volt, hanem voltak maguk a rendek, ezen testület volt a Cortes maga. ¹⁾

¹⁾ »Ninguno negocio arduo emprendian sin acuerdo y consejo de sus ricos hombres.« (Zurita : i. m. I, f. 264.). — Blancas : i. m. 761 : »Unde perpetuum illud nobis comparatum est jus, ut communes et publicae leges neque tolli, neque rogari possint, nisi prius universus populus una voce comitiis institutis suum ea de re liberum suffragium ferat ; idque postea ipsius regis assensu comprobetur.« — Továbbá Blancas : i. m. 763. l. — Az »una voce«, mely, miként Prescott is (i. m. 36. l.) megjegyzi, a lengyel »veto«-ra emlékeztet, csak 1592-ben II. Fülöp alatt töröltetett el. — Fueros y Observancias del Reyno de Aragon f. 9 ; Zurita : i. m. f. 265. — Hogy mily mereven állott Aragoniában szemben a király felségi jogköre a Cortes jogkörével : ez kiderül Zurita azon tudósításából, miszerént a hadsereg parancsnokainak, tiszteinek kinevezésére vonatkozó jog kizárólag magát a Cortest illetvén, még 1503-ban is megtörténhetett, miszerént az olaszországi hadjárat alkalmából, a király ad hoc törvény alkotása által hatalmaztatott föl arra, hogy a fölmerült concret esetben ő felsége kivételesen saját maga nevezhesse ki az illető sereg számára a parancsnokokat és tiszteket (Zurita : i. m. V, 274). Vajon lett volna-e erre szükség, ha a király tanácsosainak politikai felelőssége részét képezte volna az aragoniai alkotmányjognak, mint ezt némelyek hiszik ? Az aragoniai (primitív) budgetjogra nézve l. Blancas és Zurita : i. m., továbbá a »Fueros y Observancias del Reyno de Aragon« i. l. — Ez is oly mozzanat, melyről nem ad kielégítő fölvilágosítást Hallam idézett, különben nagyon értékteljes munkájában. — Hls. ö. : Muñoz y Romero : Coleccion de Fueros y Cartas Pueblas. 1847. — Muro y Martínez : Códigos españoles 1881. és Recopilacion histórico-crítica 1881. Coleccion de Fueros y Cartas Pueblas de España por la R. Ac.de la Hist. 1852.

Modern alkotmányos monarchiában is a törvényhozó testület első sorban az, melylyel a király a felségjogokat megosztva birtokolja és gyakorolja: ámde azon összeütközéseknek, amelyek király és törvényhozó testület közt esetről esetre fölmerülnek, — mondom ezen gyakran valóban vészterhes összeütközéseknek mellőzésére szolgál éppen azon, hogy úgymondjam biztonsági szellentyű, melynek funkcióját a miniszteri felelősség, a király tanácsosainak felelőssége és ugyan nem kevésbé politikai mint legalis, juristikus felelőssége van hivatva betölteni.

Egy ily biztonsági szellentyűnek alapeszméje is hiányzik Aragonia alkotmánytörténelméből.

Nem pótolhatta ezen biztonsági szellentyűt a Justiza intézménye sem: mert — miként úgy a törvényekből, fuerókból, mint az alkotmánytörténelem irodalmi hagyatékából látjuk, — a Justiza nem volt soha Aragoniában a király politikai tanácsadója — hanem volt mindenkifölött bíró király és rendek közt, a ki a fölmerülhető, nem legalis, hanem politikai természetű, vagyis a tisztán hasznossági, czélszerűségi szempontból király és rendek közt fölmerülő összeütközések kiegyenlítésére, mellőzésére már csak azért sem volt alkalmas közreműködni, mert Aragonia alkotmánya szerént a király csakis tisztán *vítis* jogi kérdésekben tartozott a Justiza tanácsát kikérni és figyelembe venni. ¹⁾

Másfelől az is beigazolható, hogy a Justiza felelőssége szemben a Cortessel, — 1390 előtt szemben közvetlenül magával a Cortessel, — 1390-től 1461-ig szemben a négyes, 1461-től fogva pedig a 17-es bizottsággal nem a miniszteri felelősségnek holmi korá előjátéka, hanem mindenha csakis merőben bírói felelősség volt. A Justizát soha sem úgy választották, — a Justizát Aragoniában minden időben, még az 1287-diki Union fenbújázó uralma alatt is a király nevezte ki. A Justiza kártérítéssel tartozott azon károkért, a melyeket helytelen el-

¹⁾ Blancas: *Commentarii Rerum Aragonensium*. 748. s. köv. l. — Hsl. 5.: *Collección de Fueros y Cartas Pueblas de España por la Real Academia de la Historia* h. h. — Muro y Martínez: *Códigos de España*. — *Recopilacion histórico-crítica de la legislacion* és Blasco de la Nuza: *Historias eccles. y secul. de Aragon*. 1556—1618. — *Fueros y Observancias del Reyno de Aragon Saragossa*. 1667. — Hallam e kérdés tüzetes vitatását mellözi.

járása által a feleknek okozott; ha méltatlanul látta el fenséges tisztét, halállal lakolt. ¹⁾ Hogy valaha politikai felelősségre vontak volna Justizát: ennek semmi nyoma Aragonia alkotmánytörténelmi hagyatékában. De nem is igen vonhattak: mert a Justiza bíró, túlnyomólag büntető bíró és államjogi bíró és bár névleg csak 1348 óta, de tényleg már jóval előbb a XIII. században *elmozdíthatlan bíró volt*, kit törvény útján kívül nem is lehetett fenséges hivatalától eltávolítani. De hát hogy is akarhatnók III. Andrásnak 3 hónapról hónapra országgyűlésileg választott politikai tanácsosait a Justizával, ezen kinevezett és elmozdíthatlan bíróval párhuzamba tenni? Avagy talán jelzett, tarthatlan nézetnek támogatására azon körülményből remélhetnénk érvet szerezhetni, miszerént egy erőszakos király, V. Alfonz ²⁾ a Justizát 1439-ben önhatalmilag börtönre merészelt vettetni? Gyenge érv lenne ez, — hisz tudjuk, hogy midőn V. Alfonz ezt elkövette, a legdurvább módon megsértette Aragonia alkotmányát.

Érdemdús tagtársunk Ladányi, eltekintve a Justizától, Aragonia alkotmánytörténelmében mindezek daczára az 1287-diki tanács-privilegium kapcsában »nagy lépést« vél észrevehetni a modern intézmények felé. Az 1287-diki évre hivatkozik, mint a melyben, az ő szavai szerént, »törvény alkottatott, mely szerént a király a Cortessel együtt válaszsza maga mellé a tanácsosokat; azon esetre pedig, ha még így is törtémmének jogsértések és ellenszegülések, a főbíró (már t. i. a Justiza) hatalmaztatott föl annak megítélésére, vajon az ellenszegülés jogos volt-e vagy nem«? (»Modern alkotm. monarchiai intézmények a középkori államokban« 5. l.).

E mozzanatra támaszkodva, azután Ladányi azt hiszi, hogy — miként érdemdús tagtársunk magát kifejezi, — III. Andrásunk azon törvénye, mely a király országglási actusainak érvényességét a király tanácsosainak, országgyűlés által 3 hó-

¹⁾ Ezért nem is a főnemesek köréből nevezhette őt ki a király — miután a főnemeseket Aragoniában nem érthette halálbüntetés, hanem csakis a másodrangú nemesek sorából. — *Fueros y Observancias del Reyno de Aragon: I, 21. — Blancas 657., Zurita II, 229.*

²⁾ *Fueros y Observancias del Reyno de Aragon f. 22., Blancas 701., Zurita III, 140, 255, 272. — Muro y Martinez i. m.*

napra választott tanácsosainak beleegyezésétől teszi függővé, »nem az angol, hanem az aragoniai intézmények utánzása.« (U. o. és 6. l.)

E nézet félreértésen alapúl, m. t. Akadémia!

Aragonia rendei 1286-ban azon kérelemmel járultak a királyhoz, hogy ők — a Cortes — választhassák a királyi tanács tagjait, és még a királyi udvar főbb tisztviselőit is. Vajon helyt adott-e a király a rendek ezen kérelmének? Zurita aragoniai évkönyveinek első szakaszából kiderül, hogy igen.¹⁾ Ámde minő körülmények közt történt, ez? És oly kikötéssel történt-e ez, mint a minő a mí III. András királyunk 1298-diki tanács-törvényének sanctióját képezi?

Legkevésbé.

Aragonia 1287-diki tanács-privilegiumát egy hatalmas liga, az *Union* csikarta ki. — De hiányzik e privilegiumból minden oly sanctio is, mely a mí 1298-diki tanács-törvényünk sanctiójára csak a legtávolabbról is emlékeztethetne. A mí 1298-diki 23-dik törvénycikkünk így hangzik: »Item statui-mus ut Curia Domini Regis honorificentius regi possit et regnum Hungariae decentius gubernari, Dominus noster Rex singulis tribus mensibus singulos duos Episcopos — unum de suffraganeis Strigonensis, et alterum de suffraganeis Colocensis Ecclesiae, totidemque et quasi omnes Nobiles regni, quos ex nunc elegimus, secum habeat, congruis stipendiis de bono regio susteneat. — Et si idem Dominus Rex hoc facere omiserit, quidquid praeter consilium praedictorum sibi applicandorum in donationibus arduis et dignitatibus conferendis vel in aliis majoribus fecerit, non teneat.«²⁾

Ezen sanctio, hogy a mit a király országglási actusaiban

¹⁾ Zurita : Anales de Aragon : I, 303, 307.

²⁾ Kovachich Supplem. ad Vestig. Comitiorum I, 89—138. ll. — Bartal : Comment. II, 211—228. s. köv. ll. — Érdeket ébreszthetnek Bartal e szavai: »Confer cum his literas Praelatorum et Baronum, quorum consensu Andraeas III. terram Réhtukeur nepotibus C. Simonis de Aragonia relinquit, etiam ab axiomaticae juris in haec professo verba: Cum possessiones ab antiquo collatae pro haereditariis habeantur dignas, quas hic adnotem C. D. VI, 2.« — azoknál, kik Ladányi nézetét osztják: ámde hogy derülhetne-e ki ebből egy tanulságos összeköttetés? Ez már más kérdés.

— in donationibus arduis et dignitatibus conferendis vel in aliis majoribus — tanácsosainak, az országgyűlés által 3 hónapról 3 hónapra választandott tanácsosainak beleegyezése nélkül intézkednék, érvénytelen legyen — ezen sanctio nincs meg az 1287-diki aragoniai tanácsprivilegiumban.

És ez igen természetes.

Aragoniában az 1287-diki »Union« kicsikarhatta ugyan a királytól a jogot a tanács tagjainak választására: ámde ez egészen mást jelentett, mint az 1298-diki magyar tanácstörvény. Az aragoniai tanácsprivilegium letéteményesei, az »Union« tagjai nem oly tanácsosok által akarták környezetni a királyt, a kiknek beleegyezése nélkül a király országlási actusai érvénytelenek legyenek, — hanem oly tanácsosokkal, a kik a király minden lépését ellenőrizték, és ha valamit a kibocsátott privilegium daczára a liga, az Union bármely egyes tagja ellen vét, ezt a ligának bejelentték, hogy azután a csak imént szentesített fegyveres ellenállási jog értelmében az Union összes egyéb tagjai fölordoztassanak a királynak tartózó engedelmesség alól. ¹⁾

Valóban, első pillanatra beviláglik, hogy nem III. Andrásunk 1298-diki tanácstörvényével rokontermészetű ezen 1287-diki aragoniai tanács-privilegium, — hanem inkább azon ellenőrző tanácsra emlékeztet, a melylyel hazánkban 1454-ben ugyancsak egy oligarcha-liga akarta Hunyady Jánosnak kormányzói erélyét megszüntetni és folytonos kémszemle alatt tartani. ²⁾

Már a mondottakból is kiderül, hogy III. Andrásunk 1298-diki tanácstörvényét az aragoniai 1287-diki tanácsprivilegium utánzásának nem tarthatni; de ha figyelembe vesszük, miszerént az 1283-diki nagy szabadságlevél, I. Péter király nagy privilegiuma, Aragoniának ezen u. n. Magna Chartája, mely az aragoniai rendek minden nevezetesebb, úgy régiebb, mint újabb jogait evidentiában tartja és vindikálja vala, a király rendeletei érvényességének föltételes voltát politikai ta-

¹⁾ Zurita: T. I, 322. l.

²⁾ Hsl. ö. Ladányi: a »Magyar királyság alkotmánytörténetek« című igen becses művének I, 308. l.-val, hol gróf Teleky József nézete is idézve vagon. Hsl. ö. Katona XIII, 981—3, idézve Ladányi i. m. I, 309.

nácsosainak beleegyezésétől egyáltalán nem ismeri ¹⁾ — ha figyelemben vesszük, hogy míg egyfelől, ha az 1283-tól 1286-ig lefolyt rövid három esztendő alatt meglett volna már alkotva Aragoniában egy ily intézmény, akkor nem kellett volna egy ily intézményért ugyancsak 1286-ban Aragonia Rendeinek a királyhoz még csak folyamodniok, — addig másfelől az 1287-diki liga tanácsprivilegiuma, mely pedig ami 1298-diki tanácstörvényünkhöz éppen nem hasonlít, érvényben maradt Aragoniában egész az *epilai csaldig*, vagyis 1348-ig, ²⁾ ha mondom mindezt figyelemre méltatjuk: akkor be fogjuk látni, hogy a mi 1298-diki tanácstörvényünk a maga alapeszméjét egyáltalán *nem kölcsönözhetette Aragoniából*. Aragonia intézményeinek emléke bizonyára nagyon tiszteletre méltó: de ezen intézmények semmiféle rokonságban nem állanak a miniszterek politikai felelősségének alapeszméjével.

De nem volt meg a miniszteri felelősség alapeszméjének főntárgyalt egyik vagy másik eleme Castilla királyságban sem.

Voltak ugyan itt is választott tanácsosok, a kikről az mondatik, hogy az ő beleegyezésök mellőzhetlen föltétele volt a király országglási actusai érvényességének. De azon bevégzett tény, miszerént Castilla alkotmánytörténelmi forrásai elannyira zavarosak, hogy még a »*Teoría de los Cortes*« hires írója, *Marina* maga sem tud kielégítő kritikával tájékozást adni ³⁾ a felől, vajon a király országglási actusai érvényességének említett föltételére vonatkozó adatok *rendes idökre*, avagy, a mi Castillában *vajmi gyakran* bekövetkezett, éppen csak is a király kiskorúsága alatti regensségi tanácsra, vagy végre a *Cortes szünetelése* alatti idökre vonatkoznak-e? Mondom, e bevégzett tény fölment bennünket e részben minden további

¹⁾ Fueros y Observancias del Reyno de Aragon I, 7—9, hol az 1325-diki privilegiumból is hasonló eredményt vonhatni le. — Muro y Martinez i. m.

²⁾ Zurita: Anales de Aragon II, f. 226; Fueros y Observancias del Reyno de Aragon f. 14. s köv. ll.; Blancas: 671, 811.

³⁾ Ensayo historico-crítico sobre la antiqua legislacion y principales cuerpos legales de los reynos de Leon y Castilla, especialmente sobre el código de Don Alonso el Sabio, conocido con el nombre de las Siete Partidas. Madrid, 1808. — Hsl. ö. Muñoz y Romero, Muro y Martinez i. m. és a Coleccion de Fueros y Cartas Pueblas stb.

tűnődéstől. Egyébként ott áll előttünk ugyancsak a XIII. század második feléből Castilla bölcse királyának, X. Alfonznak műve a »*Las Siete Partidas*«. E nevezetes törvényhozási műből is kitétszik, hogy a legtudósabb castillai király, X. Alfonz, e kimagasló gondolkodó a trónon, maga sem tudta még a monarchiai államformát más alapon, mint csakis a fejedelem *személyes uralmának alapján*, elképzelni. A »*Las Siete Partidas*« fényes nevű királyi szerzője még határozottan *Aristoteles* »Politiká«-jának befolyása alatt áll, — nyíltan be is vallja ezt azon törvényben, mely ezen jellegző bekezdéssel kezdődik, hogy »*Tirano tanto quiere decir como señor cruel*.«¹⁾ Na már pedig azt eléggé jól tudjuk, hogy *Aristoteles* mindent inkább sejtett előre, csak nem a monarchiai államforma azon biztonsági szelentyűjét, melyet miniszteri felelősségnek szoktunk nevezni.

Sok tiszteletre méltó intézmény emlékét őrizte meg az irodalom a pyrenaei félszigetről, újra hangsúlyozom, — ámde az oly államtudományi bűvár és gondolkodó, a ki tárgyilagos tud maradni, ha egybehasonlítja III. Andrásunk tanácstörvényét akár Aragonia akár Castilla legcsillogóbb intézményeivel, kell hogy bevallja, miszerént a mi III. Andrásunk 1298-diki törvénye határozottan haladást mutat a miniszteri felelősség alap-
eszméjének irányában. Nem állítom én azt, a mit *Ladányi Gedeon* t. tagtársunk, hogy III. András e törvénye ugyancsak III. Andrásunk 1291 : 31 törvénycikkével kapcsolatosan esz-
közöndette azt, miszerént a nemzetnek a főkormányra oly befolyása legyen, a melylyel azt ellenőrizheti.«²⁾ Az én nézetem

¹⁾ *Las Siete Partidas* i. h. és hsl. ő. *Marina* : *Ensayo* stb.

²⁾ *Ladányi Gedeon* : A magyar királyság alkotmánytörténete I, 129. l. — Hsl. ő. 123. l. — Megjegyzendő, hogy e 7 évi időköz (1291—1298) hazánk alkotmánytörténelmének akkori phasisában sokkal nagyobb, semhogy e két törvénycikket (1291 : 31. és 1298 : 23.) egy ugyanazon jogalapon, actualis jogalapon érvényesülő felelősségi rendszernek két, egymást kölcsönösen kiegészítő mozzanatául szabadna még elméletileg is föltüntetnünk. Hisz ugyancsak érdemdús tagtársunknak, *Ladányi*-nak idézete (I, 126. l.) az 1298-diki törvény bevezetéséből már maga meggyőzhet bennünket a felől, hogy alkotmánytörténelmünknek szóbanforgó phasisára nézve is áll az, a mit a pápai nuntius 1565-ben a maga jelentésében mond a lengyelországi törvények szerfölött gyors elantiquálásáról. (*Rykaczewski* id. *Hüppénél* : *Verfass. d. Republ. Polen*. 25. l.).

szerént ezen 1291: 31. törvényczikkünk nem a központi hatalom, nem az állam-kormány letéteményeseire, nem a király tanácsosaira, hanem a megyék élén álló bárókra, főispánokra és egyéb főtisztviselőkre vonatkozik. Ezek eljárásának évenkénti megvizsgálását rendeli el ama törvényczikkünk; ezeket kívánja feleletre vonatni, hogy kideríttessék, hogy »közölök miként járt el mindenik a maga megyéjében.«

Ámde már abban egyetérttek t. tagtársunkkal, hogy az 1298-diki tanácstörvényünk többet foglal már magában, mint akár magának Angliának 1258-ban alkotott, de 1298-ban már rég hatályon kívül helyezett, illetőleg visszavont tanácstörvénye.

III. András 1298: 23. czikke merész előjátéka a miniszteri felelősségnek, és mint ilyen, önmagában bevégzett egész, — nem szorúl semmi kiegészítésre. Nyílt képletbe rakva, — explicite — az igaz, a miniszterek politikai felelősségének egyik elemét még nem találjuk benne föltüntetve. Nincs benne nyílt szavakkal még kifejezve az, hogy hát azon tanácsosokkal, a kik a királyt rosszul tanácsolják, voltaképen mi történjék? Ámde közelebb-ről tekintve, mégis benne rejlik már a miniszteri felelősség e sanctiójának magva is, habár kissé még nagyon is primitív alakzatban. Mi egyebet is jelenthetne a három hónapra szóló tanácsosi mandatum mint sanctiót, helyesebben mint törvényhozási törekvést egy ily sanctiónak kilátásba helyezésére? Mi egyebet, ha nem ugyanazt, a mit az ily rövid időhuzamú mandatumok jelentettek Luccában, Pisában, Sienában és egyéb középkori olasz köztársaságban? A bizalom megvonhatása, jogának lehetőleg éber, lehetőleg gyakori gyakorolhatását: ezt vették célba az ily rövid időhuzamú mandatumok elrendelése által az akkori magyar törvényhozásban szintűgy, mint az ital. felszigetnek classikus jogmaradványok alapján újjáéledt apró államaiéiban. A király tanácsosait III. András törvénye szerént az országgyűlés volt választandó. E választás tagadhatlanúl a — ponderatív? — többség bizalmának kifolyása leendett: ha már most a választott tanácsosok a királyt oly szellemben fogták tanácsolni, miszerént az ő tanácsadásuk — vagy mint mi mondanók, politikájuk — által az országgyűlés — ponderatív? — többségének bizalmát eljátszandották: ily rövid időhuzamú mandatumok mellett nem bizalmatlansági szavazat-

hoz, a mely akkor még ismeretlen volt, folyamodtak a rendek, hogy, az ily tanácsosokat a király mellől az országos ügyek vezetésétől eltávolítsák, hanem egyszerűleg a legközelebbi — pár hét, legfeljebb hó múlva bekövetkező — tanács-választás alkalmát kellett csak bevárniok, hogy e választásnál a királyt rossz szellemben tanácsoló tanácsosokat elejthessék és bizalmuk újabb letéteményeseit állíthassák oda az ügyek vezetésére a király mellé.

Kétségkívül a tanácsosok feleletre vonásának e módozata képezi a gyöngébb részét III. András tanácstörvényének. Hiányzott e törvényünk megalkotóiban még azon empirikailag fegyelmezett parlamentáris érzék, mely a későbbi századok folyamában Európaszerte a miniszteri felelősség alapeszméjének modern formuláját létrehozta és organikus továbbfejlődésre képesíti vala. — De vajon leronthat ez valamit III. András törvényének érdeméből? *Hol* találunk e gyengéje daczára, *hasonlót*, azon horderejére nézve, melyet velünk még ma is éreztet, midőn a király országglási actusainak érvényességét, bár kissé primitív módon ugyan, de azért mégis tagadhatlanul *politikai* felelősségre vonható tanácsosok beleegyezésétől teszi föltételelessé?

Tekintsünk szét a XIII. században, de nem fogunk találni hozzá hasonlót, *sehol*, egész Európában.

Hogy nem sem Aragoniában, sem Castillában: erről csak imént volt alkalmunk meggyőződhetni. De nem találunk hozzá hasonlót egyéb egykorú európai monarchiában sem. — A Német birodalomnak pfalz-grófi jogkörét csak nem akaratjuk vele párhuzamba tenni. ¹⁾ Hogy Svédországon, — hol pedig a nemzet *önmegadóztatási joga és a bírói függetlenség* oly régi keletűek, — hogy mondom, Svédországon egy egész századdal később, csakis meklenburgi *Albrecht gyenge uralkodása* alatt, csakis 1371-ben látjuk a király *executíváját első ízben* a tanács beleegyezéséhez, illetőleg irányadó határozatához kötve: ²⁾ ez fölül áll minden kétségen; és hogy Lengyelországon hasztalan keresnénk a XIII. századból ily tanácstörvényt, ezt be fogjuk látni, mihelyt tudomásul vesszük, hogy a

¹⁾ és ²⁾ lásd ³⁾.

lengyel alkotmányfejlődés jellegző vonása nem a király tanácsosait, de magát a királyt igyekezik tenni felelőssé, és hogy még oly időben, midőn Lengyelország még egyáltalán nem birt semmiféle törvénnyel a királyi szék betöltésének módozatairól, máris tüzetes részletekbe ható törvényt alkotott a király letételének módozatairól, — így 1667. és 1699-ben szemben a Żebrzydowski-féle rokosszal.³⁾

³⁾ A mi a pfalz-grafi intézményben keresett felelősségi nem anynyira eszmét, mint ötletet illeti, erre nézve fölösleges itt egyebet megjegyezni, mint hogy a Sachsenspiegel Landrechtje szerint (III, 52, 54, 57.) a pfalz-graf a császár (király) fölött, nem pedig a király (császár) fölötté állván — »phalanz greve uber den Keiser« — (hsl. ö. Curia Nuremb. ann. 1274. Pertznel a »Monum. German. Histor.« Vol. IV, p. I, 400 l. és a Schwabenspiegel Landrechtjét 21, 25, 29. Jus provinciale Alemannicum. Cap. 21, §. 7: »querelam interponunt principes apud Comitem Palatinum Rheni«) ezen intézmény elvitázhatlanúl az aragoniai Justiza állambiró jogkörében és Magyarország nádorának az 1222-diki Arany Bulla 31-dik (berekesztő) pontja által promulgált jogkörében található meg több tekintetben a maga hasonmását, de semmi esetre sem azon angol vagy magyar törvényekben, intézményekben, melyek a miniszteri felelősség alap-eszméjének már egyik elemét magukban foglalják vala. — A mi a miniszteri felelősség eszméjének oly késő jelentkezését Svédország alkotmánytörténelmében illeti, I. Nordenflycht: »Die schwedische Staatsverfassung in ihrer geschichtlichen Entwicklung« című munkáját a 44. laptól fogva, hol az 1347-ben az Orebróban tartott főúrigyűlésen elfogadott (revideált) királytörvényben megszabott eskü mintája közöltetik, a nélkül, hogy a szakavatott szerző ráutalna azon nagy úrré, mely ezen eskü államjogi jelentőségét a mecklenburgi Albrecht király által — a Stockholm előtt fegyveresen megjelent uplandi, göthalandi és smålandi paraszttömegek nyomása alatt — concedált birodalmi tanácsosi jogkörtől (54. l.), és még inkább az Erich király 1436-diki választási capitulatiójától (65. l.) elválasztja. Ez utóbbiban Svédország királya kötelezte már ugyan magát, hogy csakis a birodalmi tanács (államtanács a szó régibb értelmében vagyis a koronatanács, miniszteri tanács és egyúttal egy neve a szükre szabott felsőháznak) előterjesztése alapján fogja a magas birodalmi államtisztségeket és udvari méltóságok állomásait betölteni, magának a birodalmi tanácsnak megüresült tagsági állomásait pedig maga a birodalmi tanács fogja cooptatio útján a király beleegyezésével betölteni: ámde az 1590-diki rendek választófőlirata a királyhoz mutatja, hogy a svéd országgyűlés még a XVI. század végével is csak legalis felelősséget, tisztán legalis felelősséget ismert föl az alkotmány azon biztosítékaiban, melyek a birodalmi tanács tagjainak (minisztereknek) felelősségét magukban foglalták. Ezért el seim ítélte az országgyűlés azon birodalmi tanácstago-

Hátra van még a nemzeti önkormányzat és parlamentarismus classikus hazája Anglia. Tagadhatatlan, hogy a XIV. században messze elhagyta maga mögött Anglia e részben is hazánkat: ámde Gneist buvárlatai eredményeinek alapján ma már határozottan kimondhatjuk, hogy ama szikra, melyet a mi 1298: 23-diki törvénycikkünk már magában rejtett, egyáltalán nem mutatkozik még a XIII. századbeli angol alkotmányfejlődésben. A kritika szigora előtt az 1246-diki parlament kérelme, hogy a király a justitiarium, kincstárnokot és cancellárt — Matthaenus Paris szavai szerint — »per commune consilium regni« nevezze ki¹⁾ — Gneist revisiója után mint érv nem számíthat többé semmit. Annál kevésbé tarthatnak számat komoly figyelembevételre a krónikás azon szavai, hogy »sicut praedecessores.« Merő szóvirág ez, egyéb semmi.²⁾ Az pedig, a mit Todd Gurdonre és Forsterre támaszkodva állít, hogy t. i. 1189 óta több esetben lettek volna a korona miniszterei feleletre vonva és elítélve »in the great council of the re-

kat — Erich Sparre, Bjelke, Gustav Banér, Clas Tott és Axel Lewenhaupt — a kiket a király Károly herceg unszolására az országgyűlés előtt *rosz tanácsadásért* bevádolt. »A korona előjoga tanácsosává tenni azt, a kihez bizalma vagyon; a korona dolga lehet egyedül tehát elbocsájtani azon tanácsosait, a kik a korona bizalmával visszaéltek, vagy a korona bizalmát elveszítették — föltéve, hogy nem forog fönntüzetes törvényszegés esete.« (Nordenflycht i. m. 119. l.). Eszerént a politikai felelősség alapeszméjének azon magvát, melyet Angliában Earl of Lancaster már 1316-ban oly erőteljesen megstipulált, és a melynek legalább egyik elemét a mi III. Andrásunk 1298. tanácstörvénye már kimondotta, — a király tanácsosainak ezen politikai felelősségét maga a svéd országgyűlés repudiálta még 1590-ben is, — daczára azon kísérleteknek, melyek a választó-monarchia idejében legalább a legfőbb hivatalok betöltésére vonatkozólag tétettek. (L. f.). — Lengyelország alkotmánytörténelmének idevonatkozó mozzanataira vonatkozólag l. Hüppe művét: *Verfassung der Republik Polen* (Berlin, 1867.), főleg 104—113 és 118—160, úgyszintén 253—298. ll.

¹⁾ *Historia maior* 744: »Eo quod, sicut magnifici reges praedecessores sui habuerant, Justiciarium, nec Cancellarium habet, per commune consilium regni, prout deceret et expediret.«

²⁾ Hsl. ö. e kifejezést »országunk régi szokása szerint« III. András 1291: 9. törvénycikkében, Ladányi i. m. 122. s köv. ll. és Gneist *Engl. Verfassungsgesch.*, továbbá *Engl. Verf. u. Verwaltungsr.* I., 415. stb.

alm, for acts of misgovernment«¹⁾: ez pedig merőben egy oly ruganyos kifejezés lehetőleges horderejéből lőn következtetve, a mely öszvetéveszti a legalis felelősséget a politikai felelősséggel. Macaulay sem a politikai felelősségre czélzott, midőn a miniszteri felelősségről azt mondotta, hogy annak régisége meghaladja az emberiség emlékezetét,²⁾ és ha Montesquieu-nek azon epigramm-szerű fölkiáltását, hogy a képviseleti rendszert még magok a vadgermánok találták fel az erdőben³⁾ — az alkotmánytörténelem buvárai már régóta csak megmosolyogni tudják: bizonyára kritikátlanak tarthatjuk csupán Gneist revisionalis munkálatai után mindazok érvelgetését, a kik el akarják magukkal hitetni, hogy találtak az 1258-diki »mad parliament« tanácstörvényénél az angol alkotmánytörténelemben még régibb nyomokat is, a melyek a politikai felelősség elvére csak a legtávulabbról is emlékeztethetnének.

(Másfelől az is beigazolható, hogy) a mi 1298: 23. czkkünk nem az 1258-diki angol tanácstörvény utánzása. Valljuk be, jóval inkább hasonlít hozzá, mint Aragóniának bármely intézménye. Ámde itt nem egy állandó királyi tanács megszervezéséről volt szó, hanem arról, hogy a királynak saját 12 ki-nevezett 12 tanácsosa mellé a »proceresek« részéről 12 »fidelis« választassék és e 24 tagból álló »comitee« évről évre válaszsza a justitiariust, a kincstárnokot, a cancellárt és egyéb főtisztviselőket, — évről-évre, tehát nem »donec sese bene ges-

¹⁾ »Being called to account and condemned in the great council of the realm, for acts of misgovernment: Todd, Parliamentary Government. II, 61; Gurdon History of Parliament. II, 287; Forster Debates on Grand Remonstrance 10, 27, 47, 51; hsl. ö. First Lords Report és Peers Report stb. Hallam i. m. II, 47. s köv. II. History of Exchequer stb. — Sir Thomas Erskine May stb.

²⁾ Lord Macaulay IV, 9. l. Allen Royal Prerogative 7, 25. idézve Toddnál II, 61; »The doctrine that the sovereign is not responsible is doubtless as old as any part of our constitution, and the doctrine that his ministers are responsible is also of immemorial antiquity.«

³⁾ Esprit des Lois XI, 6, hol Tacitus »Germánia«-jának ezen szaakvaiból: »De minoribus rebus principes consultant, de maioribus omnes; ita tamen ut ea quoque quorum penes plebem arbitrium est apud principes pertractentur« azt olvassa ki, hogy »Ce beau système a été trouvé dans les bois!«

serint.«¹⁾ Eszerint Anglia tulajdonképeni miniszterei nem lettek volna azonosak a királynak egy év múlva a választásnál clejthető tanácsosaival, hanem felelősök lettek volna érintett 24 tagú vegyes »comitee«-nek. És ha ápril 10-én meg is esküdött arra a király, hogy e vegyes »comitee« »regulatiói«-nak alá fogja vetni az ő országglási actusait: a június 11-dikén választott 12 »probes hommes« a tulajdonképeni országglási ügyek tárgyalására az évenként megtartatni rendelt parlamenten belül már csak annyiszor lön följogosítva, a hányszor a király erre »parancsot« ad; annak betartására pedig, a mit e 12 választott »fidelis« a király kinevezett tanácsosaival egyetértve határozni fogott, nem a király lön már most kötelezve, hanem a »communitas.«²⁾ — Vegyük hozzá, hogy azon 15-ös tanács, mely részben e 24-es bizottságnak volt emanatiója, a parlament befolyását a koronára még a főnebbiekben érintetteknél is complicáltabb retorikán vezetvén keresztül, ezen befolyást csaknem illusoriussá teszi vala; és be fogjuk látni, hogy mint praeludium is jóval távulabb marad a »mad parliament« e tanácstörvénye a miniszteri felelősség alapeszméjétől, mint a mi 1298: 23. törvényczikkünk. De nem is vert gyökeret ez az intézményekben. Oktober 6-dikán (1258) már kérvényezik a királynál a »communitas bachellariae Angliae« e vegyes bizottság ellen; 1261-ben már érvényteleneknek nyilvánítja III. Henrik az oxfordi stipulatiókat, pápai bullára hivatkozván; 1263-ban ugyanezt teszi Franciaország királya, mint az ügy eldöntésére fölkért, választott bíró.³⁾ Az 1266-ban behelyezett vegyes bizottság sem állandó tanács, hanem csakis tüzetesen, főnforgó concret ügyek elintézésére hivatott comitee volt. Végre agyonverik a csatában Montfortot és az ő fölkelő báróinak fegyveres túlsúlyával együtt végleg letűnik az angol alkotmánytörténelem középkori századaiból a választott tanács is: az, mi fönmarad, ez az impeachmenti kísérletekben nyilatkozó ragaszkodás a legalis felelősséghez, mely azonban a főnebb előadott indokból a modern miniszteri felelősség alkotmánytörténelmi buvárlóira nézve irányadó mozzanatot nem képezhet.

¹⁾ 42 Henr. III. Peers Report I, 101—127.

²⁾ U. o.

³⁾ 45, 48, 50 Henr. III, Gneist I, 306—7. ll.

De nem tájékoztathat különösen III. Andrásunk tanács-törvényével szemben sem: mert ez utóbbinak elemei a legalis felelősségnél határozottan többet, magát a politikai felelősséget veszik igénybe.

Azt, hogy az Earl of Lancaster tanácselnöki stipulatioja hasonlíthatatlanul közelebb jut a miniszteri felelősség modern alapeszméjéhez, mint a mi 1298: 23 törvénycikkünk: ezt nem tagadhatjuk. II. Edward följárolta a tanácselnöki állomást Lancasternek, a ki az ellenzék vezére volt. A gróf azonban csak azon föltétel alatt vállalta el a tanácselnökséget, »ha visszaléphet hivatalától, mihelyt a király nem követi azon tanácsokat, a melyeket ő és a tanács neki adnak, — hogyha az ország ügyei — the business of the realm — a tanácsstagjainak beleegyezése — assent — nélkül nem intéztetnek, és hogyha a tanács, azon esetben, ha a királynak oly tanácsot ad, vagy oly dolgot követ el, mely nem válik hasznára sem a királynak, sem az országnak, a legközelebbi parlamentben a királynak és barátainak előterjesztésére elmozdítatik.« »And so it shall be from Parliament to Parliament — és így legyen ez parlamentről-parlamentre, — ez történjék a tanácscsal, és a tanács minden egyes tagjával, a mint ezt elkövetett hibáik megérdemlik.«¹⁾

¹⁾ Todd. Parliam. Govern. Engl. II, 26—7. ll. — Parl. Hist. I, 64; Parry, Parliam. of Engl. 80. l. — Jóval korábbi keletű ugyan gróf Pembroke ellenzéki vezér meghívása: ámde Pembroke gróf esete azért nem nyújt analogout, mert kiskorú, gyermekkirály alatt jutott »protector«-ságra. (Hsl. ö. Gneist I, 291.). Ép oly kevésbé utal korábbi keletre nálunk, hogy az esztergomi érsek (1232.) nem a királyt átkozta ki, hanem a király tanácsosait. »Minthogy pedig magának a királyi felségnek *kedvezni* akartunk a mennyire lehetséges, az ő személye ellen még nem mondtuk ki az egyházi átkot, *várván jobbulását*. Ellenben megátkozzuk *tanácsosait*, a kiknek *tanácsai késleltetik és gátolják* őt a mondott hibák kijavításában, a kiknek *ajánlata folytán* magasztalta föl a saracenusokat.« (L. Ladányi i. m. I, 90—1. ll.). Midőn ezeket olvassuk, kísértésbe jövünk azt mondani, hogy Róbert érsek csaknem sejtelmével bírhatott már a miniszteri felelősség eszméjének. Ámde közelebbről tekintve a dolgot, mégis be kell vallanunk, hogy még azon esetben is, ha az egyik kiátkozott tanácsos Dénes nádor nem követett volna el durva bántalmazást *személyesen* magasabb rangú egyházi férfiakon, s ha a másik kiátkozott tanácsos, Sámuel kamra-gróf, nem is »találatott volna eretnkségben«, — még ez esetben sem bizonyíthatna a felelősség korábbi kelete mellett alkotmánytörté-

SSCHVARCZ Gyula

A miniszteri felelősség eredete az európai alkotmánytörténelemben.

Sallustios államformái és a görögök politikai irodalma.

Montesquieu elmélete a monarchiai államformáról.

További adalék a görögök politikai irodalmának kritikai történetéhez.

Melyik görög állam közelítette meg leginkább a képviseleti rendszer alap gondolatát?

Gondolatszabadság és ódon tömeguralom.

^b A két utóbbi évtized államformai irodalmának kritikai méltatásához.

Az európai monarchiák rendszeres alaptörvényeiről, tekintettel ezek alkotmánytörténelmi előzményeire.

Az athenei állam és társadalom jelentősége az emberi haladásra nézve Kleisthenestől Ephialtesig.

Lucius Cornelius Sulla a római alkotmányjog történelmében.

Adalék a római alkotmánypolitikához és államjoghoz.

Adalék a magyar állampolgári társadalom egységes természetének elméletéhez,

Valóban vajmi kevés kellett volna hozzá, hogy Lancaster stipulációja teljesen eltalálja a miniszteri felelősségnek modern formuláját! Ámde mindezek daczára nincs az alkotmánytörténelem jogosítva azt állítani, hogy Anglia ezen egész előjátékban egyáltalán megelőzte volna Magyarországot. Lancaster stipulációja 1316-ban történt: III. Andrásunk tanácstörvénye 1298-ban alkottatott. És bár Lancaster stipulációjával az alkotmányfejlődésnek felelősségi mozzanata Angliában egyszerre meglepő mérvekben tisztul: mégsem képesek ezen stipulatio előzményei elhomályosítani a mi 1298: 23. tezikünk jelentőségét. Nem ismerünk ama complicált oxfordi provisióktól, tehát 1258-tól fogva egész 1316-ig az angol történelemben egyáltalán mozzanatot, mely a politikai felelősség eszméjére nézve a mi 1298-diki tanácstörvényunktől a prioritást elvitathatná. —

De hát csakugyan régibb keletű lenne a miniszteri felelősségnek legalább egyik eleme a magyar alkotmánytörténelemben, mint akár Angliában, akár Aragoniában? Vajon tehát csakugyan ez a mi szenvedésteljes, lenézett magyar alkotmányfejlődésünk játszotta volna bele első ízben a miniszteri felelősségnek ezen nagy horderejű elemét Európa államéletébe?

M. t. Akadémia!

Nem akarok többet mondani, mint a mire saját, lehetőleg szigorú tanulmányaim jogosítanak. Ki kell mondanom, — és sietek is kimondani, hogy találni ugyan III. Andrásunk tanácstörvényéhez analogont, — sőt elvitathatlan chronologiai előzményt egy velünk szomszéd köztársaságban, a velencei köztársaságban: de nem találhatni még egykorú analogont, annál kevésbé chronologiai előzményt semmiféle európai monarchiában.

A velencei köztársaságban már a Doge-intézmény megalapításának első századában (697—797) történt kísérlet az irányban, hogy az államfő országglási actusainak érvényessége két melléje rendelt tribúnnak beleegyezésétől tétessék függővé.

E kora kísérlet nem sikerült: de igen is életbe lépett

nelmünkben, és ugyan csupán azért nem, mert e fölfogást nem az országgyűlés, törvényhozás tolmácsolta, hanem egy egyházfejedelem. (Az idevonatkozó aegypt. analogonra nézve l. más l.).

1032-ben egy oly intézmény, melynek rokontermészete a mi III. Andrásunk 1298-diki tanácsintézményével első pillanatra szembeötlik, sőt a legszigorúbb kritika után is kétségbevonhatlannak bizonyul.

Igen, 1032-ben történt, a midőn a Doge a velencei köztársaságnak még valóságos monarchikus tetőzetét képezte: törvény alkottatott, mely szerént a Doge országlási actusai csak úgy érvényesek, ha azokba a Doge mellé választott tanácsosok esetről esetre beleegyeznek. E tanácsosok száma még ekkor csak 2-ben lőn megállapítva; mandatumuk különböző időben különböző, de aránylag mindig csak igen rövid időhuzamra szólt. Igaz; hogy ugyancsak ezen 1032-diki törvényhozás a Doget egyúttal arra is kötelezte, miszerént nagyfontosságú kérdésekben, a legelőkelőbb állampolgárok közül — »Pregadi« — saját tetszése szerént bármelyiknek véleményét is kikérje: ámde ez a főnebb vontam párhuzam ellen nem bizonyít: mert a Doge csak a melléje választott két tanácsos tanácsát volt köteles követni, nem pedig a »Pregadi«-k véleményét is.

Ezen tanácsosok intézménye már rég mint szerves intézmény állandósúlt meg, még a XIII. század vége előtt a velencei köztársaságban. Az 1032-ben föllállított 2 tanácsos helyére ekkor már 6 lépett, a kiket végre a XIV. század elején — Tiepolo összeesküvésének megghiusúlta után — mint »Signoriá«-t — látunk megtestesülve, illetőleg a »Tizek tanácsa« körén belül korszerűleg tovább fejlesztve. E rémletes jogkörű tanácsnak, — mint köztudomáson van, — tulajdonkép nem 10, hanem 17 tagja volt: tagjai voltak a 10 fekete öltönyű tagon — »Neri« — és a Dogén kívül még a vörösöltönyű tagok — »Rossi« — is, számra hatan — mindannyian egy-egy évre választott tanácsosok, a kiknek beleegyezése továbbra is föltétele maradt a Doge országlási actusai jogérvényességének.

Az idők folyamában a Doge lassankint majd minden felségi jogát elvesztette: de a XI-dik század negyedik évtizedétől egész Tiepolo összeesküvéséig, a Doge még a velencei köztársaságnak többé-kevésbé monarchikus tetőzetét képezte és ezen alkotmányjogi alapon a főnemlített, rövid időhuzamra

választott tanácsosok intézménye ¹⁾ hasonlíthatlanul jobban megközelítette a mi III. Andrásunk 1298: 23. törvényezikke által inaugurált intézményt, mint akár Aragoniának, akár Angliának, akár bármely egyéb európai monarchiának bármely egykorú vagy régibb intézménye.

M. t. Akadémia!

E tényekkel szemben kutassuk-e még tovább, hogy honnét kölcsönözhetette az alapgondolatot a mi törvényhozásunk III. András 1298-iki tanácstörvényéhez? Avagy nem-e a velencei köztársaságban nyerte III. András, e művelt lelkű, — ipart, tudományt pártfogoló fejedelmünk, utolsó Árpád királyunk úgy politikai tanfolyamát, mint egész neveltetését? Nem-e egy velencei Doge-nek, Morosini Marionak unokája, Morosini Tomasina volt az ő anyja? Nem-e Morosini Albert — velencei államférfiú — volt az ő nagybátyja, a ki őt még mint trónkövetelőt mind anyagilag, mind erkölcsileg minden kitelhető támogatásban részesíté. ²⁾ Avagy nem nevezték-e őt kortársai, nem nevezték-e őt saját honfitársai Velencei Andrásnak?

Valóban, nincs jogunk szemet hunyni e tények előtt és éppen nem méltányolnók a történelmi kritika szabványait, ha szemben e tényekkel III. András szóban forgó törvényének alapgondolatát még ezentúl is a távul Aragoniából kölcsönözöttnek kívánnók tekintetni. Aragonia intézményeire emlékeztet igenis II. András 1222-diki Arany Bullájának berekesz-

¹⁾ L. Sebastiano Crotta: Memorie storico-civili delle successive forme del governo de' Veneziani. — Sandi: Storia civile Veneta. — Daru: Histoire de la république de Venise (1819.) I, 170. s köv. ll. — Il governo dello stato Veneto: Soranzo kézírata a Bibliothéque de Mons. Nr. 54, melyre a későbbi alkotmánytörténetírók is hivatkoznak: úgy látszik Lord Brougham (Political Philosophy II, 260. s köv. ll.) és Hallam (View of the State of Europe during the Middle Ages II, 135. s köv. ll.) nem helyeztek eléggé súlyt az 1032-diki tanácstörvényre. Hsl. ő. Janotus és Contareni De rep. Venet. i. h. és Nani: Hist. Rep. Veneta. Ven. 1676. stb.

²⁾ L. Nagy Iván: Az utolsó árpádházi király trónralépte 8—21. ll. Azon műnek, melyet Nagy Iván III. András uralkodásának későbbi éveiről »az alkotmányos intézmények, az ipar és kereskedelem, a tudományos haladás« fejlődésére vonatkozólag kilátásba helyez (u. o. 21. l.), kétségkívül érdeklődéssel nézhetnek mindazok elébe, kik az 1298: 23. törvényezikk viszonyát az európai alkotmányjog fejlődéséhez méltányolják.

tése, mely tisztvé teszi a Nádornak, hogy »az írást mindig szeme előtt tartván, a mondottaknak — a törvény rendeleteinek — egyik pontjától se térjen el sem ő maga, se pedig a királyt, sem a nemeseket, sem másokat eltérni ne engedjen«; ¹⁾ — oly alkotmánytörténelmi vonás, mely csakugyan a Justiza jogkörének legnevezetesebb államjogi mozzanatát juttatja eszünkbe, másfelől igen is angol példa szolgáltatatható bátorító ösztönzést az 1231-diki Arany Bulla 3-dik cikkének megalkotására, mely a rosszúl kormányzó nádor eltávolításáért kérvényező jog concedálásában keresi vala az alkotmányos fogantatót a legfőbb hatalomnak országgyűlési befolyásolhatására: ²⁾ ámde III. Andrásunk törvényezikke, mely oly tiszta, világos képletben állítja föl a miniszteri felelősség alapeszméjének egyik, nélkülözhetetlen elemét, az 1298: 23-dik törvényezikk nem oly távulfekvő monarchiákra utal, hanem legközelebbi szomszédunkra, a velencei köztársaságra.

Innét kölcsönözte, a velencei köztársaságtól, — hol már ezen intézmény akkor több mint két század óta fönállott, — mondom, innét kölcsönözte azt a magyar alkotmányfejlődés.

De mindent inkább, csak nem másolta le azt szolgálilag.

Ellenkezőleg, tüzetesen sajátlagos hazai viszonyaink követelményeinek gyakorlati kielégítésére használta föl azon alap-gondolatot, melyet készen talált a szomszédos köztársaságban: csak a magvát tartotta meg a kölcsönvett gondolatnak, — a szervezeti képlet már nem kölcsönzött eszme; ez már önálló magyar termék, elannyira, hogy meglepetve állunk meg azon hazai törvényhozóink emléke előtt, a kik ama köztársaságban kicsirázott eszmét már akkor — a XIII. században! — a messze jövő méhében lappangó miniszteri felelősség elvének írá-

¹⁾ 1222: 31.: »Ita quod ipsam scripturam prae oculis semper habens, nec ipse deviet, in aliquo praedictorum, nec Regem, vel Nobiles, seu alios, consentiat deviare.«

²⁾ 1231: 3.: »Si palatinus interim male administraverit negocia regis et regni, supplicabunt (Knauz, II. Endre szabadságlevelei 39. l. — Theiner hibásan supplicabant l. Knauz i. h.) nobis, ut utiliore loco eius (Knauz; eius loco Mirese) constituamus, quem volumus (Knauz; volumus: Kovach, Fejér) et nos eorum precibus annuemus.« Hsl. ö. az aragoniai Justizáról fönnebb mondottakkal.

nyában, Magyarországnak erősen monarchiai államformájába oly szerves műgonddal tudták beleilleszteni. Nem holmi liga, — nem egy államrendbontó foederatio csikarta ki itt a döntő befolyást a rendek bizalma letéteményeseinek számára; — törvény lőn ez, nem aragoniai privilegium. — Nem is egy »mad parliament« hozta, mint az oxfordi provisiókat.

Az ország összes lakossága által — ab incolis totius regni ¹⁾ — és nem csupán kiváltságos rendek által alkottatott meg még a XIII. század vége előtt e törvénycikkünk.

És éppen ez lehet egyik nemzeti büszkeségünk.

De nem is holmi elszigetelt kísérletről vagyon itt szó: csak egy lánczszem ez az alkotmányos modern monarchia gondolatáért vívott törvényhozási küzdelmek sorozatában, — kezdve 1231-től le egés 1692-ig ²⁾, midőn a fejedelem taná-

¹⁾ Hsl. ö. Bartal, Commentarii i. h. — A mit Bartal (T. II, p. 194—5. N. 1.), III. András 1298. törvényének 7, 20, 21, 23, 24, 42 és 43. pontjaira nézve olvasónak ajánl, hogy t. i. hasonlítsa egybe mind e pontokat (tczkket) Guizotnak »Essai sur l'histoire de France« (p. 455) című munkájával, és hozzá is teszi »non sine fructu contenderis« — ez csak azt bizonyítja, hogy a középkori magyar alkotmányjog e nagyérdemű classikus commentatora csak azért nem érezte magát indíttatva az angol analogonok kétes értékének bővebb, illetőleg mélyebb elemzésébe behatolni, és miután ez utóbbiaknak az 1298: 23. tczikkre vonatkozólag tarthatatlanságáról meggyőződhetni fogott, egyéb európai államok alkotmánytörténelmében nyomozni az idevonatkozó analogonokat, mert nem az angol forrásokból közvetlenül, hanem idegen, részben francia földolgozásból merítette volt értesülését és így ez esetben ő sem kerülhette el a félreértést, mely a másod, illetőleg harmadkézből való értesüléssel járnai szokott. (Hogy Bartal csakugyan nem közvetlenül az angol forrásból merített, mutatja i. h., hol szóról szóra ezeket találjuk: »comparati genus, quod per iratus Henrico III. Proceres Angliae adhibitum. — Harum vim summamque ex Bertonianis Annalibus Hallamius c. o. T. II, p. 225. ex aliis operibus classicis, uti sunt Report of the Lords Comitees cet. Londres (sic) 1820. fol. stb.«

²⁾ II. Ulászló törvényei képezik ugyan a Királyhágón inneni Magyarország alkotmánytörténelmében 1848 előtt a miniszteri felelősség eszméjének legkésőbbi, törvénybe iktatott, alkotmányjogi előjátékát — a mohácsi vész után emez előjáték, mint látók, Erdélyben nyerte és ugyan egés 1692-ig a maga folytatását: ámde Eszterházy Miklós nádornak »Opinio seu Discursus Palatini ad Status et Ordines Regni de modalitate celebrandorum publicorum Comitiorum, iisdem Statibus et Ordinibus in Comitibus Posoniensibus Anni 1637. exhiberi destinata« című reformer-

csosainak felelősségéről alkotott törvényeink — a törvényhozó magyar agynak ezen oly annyira becses gyümölcse — Erdély nemzeti fejedelmeinek sírjába temetkeznek vala, hogy egész 1848-ig többé föl se támadjanak.

kisérlete, melyet kitünő történetírónk, Salamon Ferencz r. t. »Rendi országgyűléseink jellemzéséhez« című értekezésében bemutatott és nagyon tanulságosan fejtegetett, szintén megérdemli, hogy a miniszteri felelősség gondolatáért hazánkban vívott kora küzdelmek során fölemlítették. »Quapropter censerem utile et necessarium, deferendum esse alicui, qui ad legum constitutionumque observationem ex officio diligenter attenderit, ac ut contra temerarios publicisque Regni statutis se opposcentes renovaretur Articulus (Octavus) Vladislai Regis Decreti Sexti, vel vero similis quisquam Articulus conderetur.« »A latin kéziratban«, mint mondja Salamon Ferencz, »üres hely van hagyva az évszámnak és a törvényezikk számának« (i. h. 16. l. jegyz.): e hézagokat t. tagtársunk pótolta a szövegben; és azt hiszem, teljes joggal mondhatja, hogy, »ha Eszterházy javaslata elfogadtatik, nemcsak a törvények nem maradnak papi-ron, hanem az intézményből közvetlenül a miniszteri felelősség nőtte volna ki magát« (i. m. 23. l.): mert a latin szöveg e szavai »contra temerarios publicisque Regni Statutis se opposcentes« kétségkívül ép úgy foglal magában czélzást ugyancsak II. Ulászlónak 1507: 7-dik mint 8-dik törvényezikkére. Az 1507: 7. tczikkben szintűgy benne vannak e szók: »temerarie — contra — statuta huius Regni« — mint az 1507: 8. tczikkben a »temerario ausu« kifejezés. Ha tehát Eszterházy Miklós betöltetlenül hagyta — Salamon Ferencz értesítése szerint — a II. Ulászló törvényének év- és czikkszámát: úgy ezt minden erőltetés nélkül odamagyarázhatjuk, miszerént ő mint nádor a főnforgó hatalmi viszonyok és érdekkapcsolatok közepette, de már a királyi Felsőséghez oly közel állására való tekintetből, merő hivatalos ildomosságból is mellőzte a nyílt hivatkozást oly törvényezikkre (1507: 7.), mely a király egyéb tanácsosainak felelősségét, tehát az ő tulajdon zászlósuri rangtársainak felelősségét a legdrasztikusabb sanctióval czikkelyezi vala bele az alkotmányba, — »si quis Dominorum, aut Regnicolarum, in Consilio Regiae Majestatis, contra Libertatem, et commune Bonum (politikai felelősség) atque Statuta huius Regni, palam publice et temerarie agere attentaret — — — quem ibidem, tanquam Reipublicae, libertatisque Regni proditorem, et turbatorem, in rebus et persona, juxta sua demerita, iidem puniendi habeant facultatem,« — és a mely organikus egybefüggésben áll vala ugyancsak II. Ulászló 1507: 5. törvényezikkének eme szigorú szavaival: »Quod Regia Majestas omnia, quae negotia huius Regni concernunt, cum consilio praefatorum Dominorum Assessorum, et aliorum suorum Consiliorum de caetero faciat: et si quae praeter eorum scitum faceret, nullius sint vigoris, atque firmitatis.« — Hogyis ne? 1637-ben egy tényleges nádor alig szólhatott volna nyíltabban, mint a hogy ő szólott, a nélkül, hogy

Valóban, nem csak hazánk múltja iránt méltánytalan, — de az európai államtudomány érdekeit csorbítja meg az, a ki a magyar alkotmányfejlődésnek e kora vívmányait ignorálja.

Bécsben kínos föltűnést ne ébreszsen. Igen, — hangsúlyozhatták volna a király tanácsosainak felelősségére vonatkozó e szigorú 1507: 5. és 7. törvénycikkeket egész nyíltan, ünnepélyesen a Rendek: maga a Nádor csak annyit mondhatott, mint a mennyit tényleg mondott. — Szóval, nézetem szerint, Salamon Ferencnek nyomatékos okai voltak, midőn Eszterházy Miklósnak idézett szavaiban leplezett törekvést vélt fölfedezhetni a miniszteri felelősség felé, és midőn ebbeli nézetének kifejezést adott, kétségenkívül igen hasznos kutatási tέρre vonta hazai történetbuváraink figyelmét.

Végül megjegyzem, hogy az európai alkotmánytörténelem szempontjából is óhajtható, miszerént hazai buváraink minél előbb földolgoznák azon adatokat, a melyek a király tanácsosainak, illetőleg az erdélyi fejedelmek tanácsosainak felelősségére vonatkozólag a m. tud. Akadémia két igen becses kiadványából, a Fraknoi Vilmos r. t. által közzétett »Magyar országgyűlési emlékek« és a Szilágyi Sándor r. t. által közzétett »Erdélyi országgyűlési emlékek« tartalomdús kötetéből kiböngészhetők.